

STANKO ŠIMENC

POLJUDNOZNANSTVENI PISATELJ
DR. SIMON ŠUBIC

Simonu Šubicu je bil doslej v slovenskem zgodovinopisju bolj skopo odmerjen prostor; omenjen je kot matematik in fizik in kot poljudnoznanski pisatelj in če ne bi ob petdesetletnici njegove smrti dr. Lavo Čermelj objavil spominskega članka o njem, bi, kot kaže, še dandanes bilo njegovo ime in delo zakopano med platnicami naših revij preteklega stoletja. Do zdaj še ni temeljito ocenjeno Šubičevo zares obsežno in raznoliko pisateljsko delo, kot bi to zaslužilo, zagotovo pa moremo reči, da so ljudje tako širokih obzorij in take delovne vneme, kot jo je izkazoval Šubic vse življenje, zelo redki in zato toliko bolj vredni naše pozornosti. Vedno vnet za znanstveni in tehnični napredek pa tudi za probleme družbe, se je Simon Šubic opajal nad novostmi, jih razširjal z verno razsvetljenca in na osnovi lastnih spoznanj celo predvideval nadaljnji razvoj znanosti in tehnike. Njegov pogled je bil vedno uprt v prihodnost; vanjo je veroval z vsem tistim navdušenjem, ki ga je izpričal v zaključku svoje

Pisatelj Simon Šubic iz Brodov

neobjavljene filozofske razprave Titansko napadovanje Olimpa (citiram po L. Čermelju): »Kakor vredni nasledniki grških gigantov gospodarijo omikani narodi dandanes z naturnimi močmi! Ko bi grški modrijani vstali iz svojih grobov, bi se čudili, videti današnje človeške naprave, ter bi menda mislili, da je človek obropal njihove stare bogove in jim vzel iz rok njihove največje moči in si polastil njihove najimenitnejše lastnosti, kajti ne čas, ne prostor, ne nasprotna natorne sile ne morejo postaviti nobene meje njegovemu napredovanju.«

Simon Šubic je bil eden izmed treh slovenskih fizikov (še Jožef Stefan in Nace Klemenčič), ki so delovali v drugi polovici 19. stoletja na univerzah avstro-ogrske monarhije. Mnogo bolj kot Simon Šubic so znani Šubici istega rodu iz Poljanske doline, predvsem slikarja evropskih razsežnosti Janez in Jurij.

Rodil se je 28. oktobra 1830 v vasi Brodčé, ki je na desnem bregu Poljanščice na pol pota med Škofjo Loko in Poljanami. Najprej je pasel krave po domačih pašnikih, potem pa je z 12 leti šel v svet. »In ti nekdanji pastirčki,« je zapisal njegov rojak Ivan Šubic v Ljubljanskem zvonu 1903. leta, »se sedaj ločijo v dve vrsti. Ena vrsta pozabi uborne slovenske kočé, v kateri ji je tekla zibelka, izgubi dotiko z domom in mine jo zanimanje za težnje svojega malega naroda... Druga vrsta, in ta je številnejša nego prva, pa ostane na visokem mestu zvesta nekdanjim čutom; leto za letom prihaja nazaj v rojstno vas ter srka na prsni rodne zemlje novih moči, novo ljubezen... K tej zadnji vrsti je spadal rajni Simon Šubic — kakor spada k njej mnogo odličnih mož, ki jih je rodila Poljanska dolina!«

Osnovno šolo v Škofji Loki je obiskoval Šubic samo dve leti (1842 in 1843), leta 1844 pa je že stopil v celjsko gimnazijo. Ker ga starši niso mogli šolati, se je že od drugega gimnazijskega razreda preživil sam. Zaradi stradanja je začel bolehati že v srednji šoli in trdnega zdravja ni bil nikdar več. Sedmi in osmi razred je končal v Ljubljani in leta 1852 maturiral. Jeseni istega leta se je vpisal na filozofsko fakulteto dunajske univerze. Že 1856. leta je diplomiral iz matematike in fizike. Takoj potem je nastopil službo suplenta na nemški gimnaziji v Budi, saj kot zaveden Slovenec ni mogel dobiti službe na Slovenskem. Leta 1857 je Šubic postal profesor fizike na realki v Pešti, čez štiri leta (1861) pa so ga z drugimi »nemškimi civilizatorji« izgnali z Madžarskega. Potem je služboval na dunajski mestni realki (Rossau), kmalu nato pa je zbolel za jetiko (1862). Slavna zdravnika Škoda in Oppolzer sta mu tedaj odločno svetovala, naj zapusti Dunaj in si poišče službo drugod. Res se je preselil v Gradec (1864), kjer je poučeval na trgovski akademiji. Leta 1869 je bil imenovan za izrednega profesorja teoretične fizike na graškem vseučilišču, toda — brez plače. Prejemal je samo kolegnino od svojih slušateljev. Novo ustanovljena Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti v Zagrebu (1866) ga je imenovala skupaj z dr. Janezom Bleiweisom za prva dopisna člana iz Slovenije. Ko je bila ustanovljena v Zagrebu univerza (1874), so Šubicu ponudili profesuro matematike in fizike, a jo je po nasvetu Frana Erjavca odklonil. Ostal je v Gradcu do svoje upokojitve v šolskem letu 1902/1903. Ko je bil že hudo bolan, je želel odpotovati za nekaj dni na počitnice v Lipnico, kamor je bil povabljen, pa še v Ljubljano in Škofjo Loko. Ni mu bilo dano in 27. julija 1903 je umrl v Gradcu, kjer je tudi pokopan.

Šubic je veljal med sodobniki za čudaka. »Živel in stanoval je izredno varčno,« je zapisal njegov prijatelj dr. Karol Glaser. »V Radinske toplice je rad zahajal in tam dobival sobo zastonj. Prišel je tudi na Kapelo h gostoljubnemu

župniku Davorinu Mešku, kateri se ni mogel načuditi, da je tako slabo oblečen mož vseučiliški profesor.« Ivan Šubic pa je o njem sporočil: »Poznal ni nikakih potreb. Morebiti je dvajset let prihajal z istimi sivimi hlačami in istim sivim klobukom v svojo rojstno vas; tudi isti dežnik ga je menda spremljal vse njegove žive dni.« Tudi Lavo Čermelj je zbral nekaj zanimivosti, ki razkrivajo značaj tega učenjaka: »Simon Šubic je bil, kakor sem lahko izvedel od oseb, ki so ga poznale, do neke mere čudak. Dijaki so hodili kolokvirat na njegov dom, toda nikogar ni pustil v stanovanje, temveč jih je izprašal kar pri vratih. Skoro bolezenska je bila njegova varčnost. Tako je hodil rajši sredi ceste kakor po pločniku, češ da tako manj obrabi podplate.« O njem je krožila marsikatera anekdota. Skop pa je bil v resnici samo do sebe, sicer ne bi leta 1882 naložil 4000 goldinarjev srebrne rente in obresti namenil »za podporo bratu, njegovim otrokom in otrok otrokom, pozneje pa dijakom iz vsega sorodništva« (I. Šubic) ter svojim sorodnikom kupil posestvo v Zmincu pri Škofji Loki. Tega mu seveda niso šteli za čudaštvo.

Šubic je mnogo pisal, in sicer v nemškem in slovenskem jeziku, zaslovel pa je še kot pisec učbenikov za fiziko. Svoje znanstvene spise je objavljajl v poročilih dunajske akademije znanosti, v »Poggendorfovih analizah« in v Radu, glasilu zagrebške znanstvene akademije (1869—1874), dokler so tam sprejemali slovenske članke. »Te Šubičeve razprave,« ugotavlja Lavo Čermelj, »so bile prve (čeprav ne povsem izvirne) znanstvene fizikalne razprave v slovenskem jeziku in so ostale edine skoraj celih sedemdeset let.«

Zlasti plodovit in pomemben pa je Šubic kot pisatelj poljudnoznanstvenih del v slovenskem jeziku. Poljudnoznanstvena proza (potopisje, zgodovinpisje, jezikoslovje in osnovni naravoslovni nauki), a zlasti naravoslovna esejistika se začne živahno razvijati v drugi polovici 19. stoletja in doseza v tem času po sodbi naših literarnih zgodovinarjev večje uspehe kot pripovedna proza. To prozo, ki je bila vseh racionalističnemu uredniku poljudno strokovnih, a tudi zgodovinskih, narodopisnih in literarnih Novic dr. Janezu Bleiweisu (1808 do 1881), je začela gojiti vrsta »zavzetih, četudi večinoma bolj diletantskih kakor kritičnih gojiteljev. Kljub temu pa je njihovo delo zaslužno zaradi širjenja laične kulturne zavesti in izpodrivanja nabožnega in legitimističnega pismenstva iz prvih vrst naše literature.« (Anton Slodnjak) Poljudnoznanstveni pisatelji tega časa so izšli večinoma iz duhovskih liberalnokatoliških vrst; takšna sta na primer Matija Vrtovc (1784—1851), pisec prve Kmetijske kemije (1847) in Vinoreje (1844) v slovenskem jeziku, ter potopisec in zgodovinar Mihael Verne (1797—1861). Temelje naravoslovnega pisanja je postavil pri nas Karel Robida (1804—1877), fizik, nabožni in poljudnoznanstveni pisatelj, in sicer s knjigo Naravoslovje ali fizika (1849). V tej smeri je deloval tudi mladi obetajoči pesnik in pisatelj Jožef Stefan (1835—1893), kasnejši sloviti teoretik in eksperimentalni fizik. Stefan je od leta 1853 študiral na Dunaju matematiko in fiziko, zanimal se je tudi za kemijo, astronomijo, botaniko in celo za predavanja jezikoslovca Frana Miklošiča. Že leta 1858 je Stefan promoviral in se habilitiral kot privatni docent na dunajski univerzi za matematiko in fiziko. Od tega leta dalje ga je od slovenskega poljudnoznanstvenega eseya popolnoma odtrgala znanost. Tudi Simon Šubic sodi med pionirje tega pisanja pri nas. Svoje poljudne sestavke je začel objavljati v zadnjih letih študija v Novicah (Od vremena — 1855, Natoroznanstvo in ljudska omika — 1856), kot poljudnoznanstveni pisatelj pa se je uveljavil v letih, ko je bil profesor v Pešti. Iz teh let izvira tudi

znani poljudni sestavek Natora in človek, ki ga je objavil v Slovenskem glasniku (1858). Sledili so članki v Zori, Kresu, Letopisu Matice Slovenske, najvišje pa je cenil prispevke v Ljubljanskem zvonu ter Domu in svetu.

V jasno in živo napisanih člankih je z navdušenjem spremljal napredek, posebno tehnični. Zanimala so ga najrazličnejša področja, o čemer pričajo nekateri naslovi iz tedanjega vodilnega revialnega tiska. V Ljubljanskem zvonu je npr. objavil članke: Občni potopi starih in novih dni (1888), Nekaj svete starine na nebu in na Zemlji (1890), Nebeški in podzemeljski ogenj (1892), Evropski mednarodni čas (1894), Kameni dež (1896) in O zrakoplovstvu (1900). V Domu in svetu so zanimivi tile članki iz zadnjih let njegovega pisanja: Ali bivajo ljudje na bližnji zvezdi Martu? (1897), Prodiranje proti severnemu zemskemu tečaju (1897), Kaj bo pa jutri z vremenom? (1897), Telegraf brez elektrovodnih vezij (1897), Zaloga premoga v Evropi (1897), Pridobivanje električnega toka iz premoga (1898), Röntgenova luč in človeško telo (1898), Kdaj bo ljudem zmanjkalo prostora na svetu? (1898), Ledena doba (1899), Kužne bolezni po nazorih sedanje vednosti (1900), Prenašanje delujočih moči z elektriko (1900) in Velikanski daljnogled na razstavi l. 1900 v Parizu (1900). Šubic pa je posebej pritegnil program Slovenske matice, ki je v svojih publikacijah pogosto objavljala spise z naravoslovnih področij. Tako je v Letopisu Matice Slovenske za leto 1875 natisnil poljudno fizikalno monografijo Telegrafija, zgodovina njena in današnji njen stan, medtem ko je v Letopisu za leto 1892 objavil delo O načinih skladanja števil. Lavo Čermelj pravi, da bi bila ta razprava danes spričo elektronskih računalnikov še posebno aktualna. »V njej nam pisec pojasnjuje številske in številčne sestave ter uporabljene osnove. Spis zaključuje zgodovinski pregled, iz katerega je razvidno, kako si je človeški um pomagal in kako so se razna ljudstva pri skladanju števil izogibala različnim težavam in zmotam.« V Zborniku Matice Slovenske je Šubic objavil leta 1900 obsežno, poljudno napisano meteorologijo z naslovom Temelji vremenoznanstva. S to razpravo — v njej obdeluje področje, o katerem je predaval skoraj trideset let na graški univerzi — je postavil temelj meteorološke terminologije.

Mož širokih razgledov tudi ni mogel zgrešiti fotografije (črno-bele, barvne, rentgenske) in celo filma. V zvezi s fotografijo je objavil trije pomembnih člankov v reviji Dom in svet 1896: Fotografovanje v prirodnih barvah, Fotografovanje nevidnih stvari in Človeško telo — prozorno. Prav gotovo ni naključje, da so članki izšli ravno v tej reviji, saj je Dom in svet že pred njimi priobčil več člankov o fotografiji (1890, 1893) in tudi urednik revije in njen izdajatelj dr. Frančišek Lampe je bil navdušen fotoamater. Slovenci smo bili sploh dobro seznanjeni s fotografijo tudi po zaslugi Slovenske matice. V Letopisu Matice Slovenske za leto 1889 je npr. napisal Ivan Šubic poljudnoznanstveno monografijo Fotografija, mnogo prej pa je o fotografiji napisal za Matico krajši sestavek — Kako fotografi delajo podobe — tudi dr. Janez Bleiweis (Letopis Matice Slovenske za leto 1866). Tudi v člankih o fotografiji je razpravljal Šubic s tistim zanj značilnim entuziazmom, kakršen veje npr. iz zaključka članka Fotografovanje v prirodnih barvah: »Sedaj je premagana prva težava in napredek se kaže od dné do dné. Kar je še težav, te bodo premagali danes ali jutri...«

Nekaj več kot leto dni potem, ko je bila v Ljubljani prva filmska predstava (16. novembra 1896) in dve leti po sloviti projekciji bratov Lumière v Parizu (28. decembra 1895), je Šubic objavil v januarski številki revije Dom in svet 1898 prvo slovensko poljudnoznanstveno razpravo o filmu — Žive fotogra-

fije. Šubic je predstavil »žive fotografije« kar se da nazorno: »Tomaž Alwar Edison, znani ameriški izumitelj, in francoska umetnika Auguste in Louis Lumière so podali ob istem času radovednemu svetu na ogled fotografije, ki kažejo ljudi in živali, kakor jih vidimo žive pred seboj v življenju. Osebe v slikah se gibljejo in delajo, kakor so se gibale in delale tedaj, ko jih je fotografirala umetna roka.« Po precej natančnem opisu zgodovine izuma, ki ga je kot fizika najprej pritegnil, se je predal opojnemu vplivu filma in skoraj z otroško radostjo oblikoval doživetja prvih filmskih gledalcev: »Kinematograf te je predstavil na trg v Aleksandrijo. Široke ulice z okusnimi stavbami so odprte pred tvojimi očmi, ulice polne razloženega pisanega kupčijskega blaga. Osli, kamele in konji se pehajo med mrgolečo gosto množico, pomešano z obrazi vsakaterih ljudstev sveta. Tukaj barantá Anglež z Arabcem, Indec s Francozom, Albijonec z Azijatom, črni zamorec z zlatokodrastim Evropcem. Tukaj ponuja menilničar angleški, tamkaj ruski denar; tukaj kupuje Islamec stare avstrijske tolarje s podobo Marije Terezije, tamkaj vpraša Kitajec po starih beneških cekinih sv. Marka...« Z neprikritim navdušenjem je na koncu teh prisrčnih opisov vzdiknil: »Kdo bi sedaj še popisoval življenje, promet in občevanje v Parizu, v Londonu, v New Yorku, v Calcutti, saj kinematograf kaže vse, kakor se v istini godi in vidi!« Temu poveličevanju novega tehničnega izuma, ob katerem je Šubic zaslutil, da omogoča gledalcu kulturne užitke, je dodal še bistro predvidevanje zvočnega filma, kar se je uresničilo šele čez trideset let: »Če se kdaj komu posreči, da združi s kinematografom še glasni Edisonov 'fonograf', ki nosi v svojem životu vsakotere glasove ljudij in narave: rahli govor, nežno petje, pasje lajanje in grozno tuljenje zverine in viharjev, kadar bodeta oba združena aparata postavljala na gledališki oder vse, kar se vidi in sliši ob jednom, tedaj se bo zdelo, da sta čas in minljivost izgubila svojo moč in pravico in se lahko vse ohrani in obnovi, kar se je kdaj zgodilo.«

Kot napotek k popolnejšemu razumevanju Simona Šubica in njegovega dela pa velja tudi opozoriti na ugotovitev literarnega zgodovinarja Antona Slodnjaka, da se je Šubic z leti razvil iz avtorja popularnih in strokovnih del v dokaj samostojnega filozofskega in socialnega misleca. Že od šestdesetih let je namreč zbiral gradivo za enciklopedično delo Titansko napovedovanje Olimpa (neobjavljeno), ki naj bi bilo nekak »kosmos človeškega duha«, v objavljenem leposlovnem traktatu Pogubni malik sveta (Ljubljanski zvon 1893) pa se je lotil analize in kritike družbenih problemov. Ob podobi dr. Simona Šubica, tega moža izjemne osebne skromnosti in širokega znanstvenega obzorja, moramo še reči, da tudi on sodi med tiste naše številne ljudi, ki so imeli duha, s katerim bi si bili v ugodnejših razmerah pridobili priznanje in slavo, pa je njihovo delo po nepisanih zakonih življenja ostalo v naših ozkih mejah.

Literatura:

Dr. Karol Glaser: *Zgodovina slovenskega slovstva*. IV. zvezek: Stritarjeva doba od 1870. do 1895. leta. Slovenska matica v Ljubljani 1898, o S. Šubicu na straneh 218—219. — Dr. Simon Šubic, anon. (= Zbašnik Fran?), Ljubljanski zvon 1903, str. 575, obvestilo o smrti. — † Simon Šubic, anon. Dom in svet 1903, str. 571, rubrika To in ono, fotografija s podpisom: Prof. dr. Simon Šubic. — Prof. dr. Simon Šubic. Spisal I.(van) S.(ubic), Ljubljanski zvon 1903, str. 744. V tem članku je ponatis Šubičeve avtobiografije (str. 744—747), ki jo je le-ta napisal na pobudo dr. Karla Glaserja, in sicer za njegovo obsežno Zgodovino slovenskega slovstva (Slovenska matica v Ljub-

ljani I—IV, 1894—1898). — Dr. Karol Glaser: *Zadnji dnevi profesorja S. Šubica*. Dom in svet 1904, str. 122. — Lavo Čermelj: *Simon Šubic*. Ob petdesetletnici njegove smrti. S fotografijo. Proteus 1952/53, str. 265—268. — *Simon Šubic in »Titansko napadovanje Olimpa«*. Sn (= Slokan France) Ljubljanski dnevnik, 1. junija 1953. — *Priročni leksikon*, Slovenski knjižni zavod Ljubljana 1955, o S. Šubicu na strani 707. — *Zgodovina slovenskega slovstva II*. Romantika in realizem I. Uredil Lino Legiša. Napisala Lino Legiša in Anton Slodnjak. Slovenska matica v Ljubljani 1959, o S. Šubicu na straneh 216 in 334 (A. Slodnjak). — *Zgodovina slovenskega slovstva III*. Realizem II. Uredil Lino Legiša. Napisal Anton Slodnjak. Slovenska matica v Ljubljani 1961, o S. Šubicu na straneh 299—300, 302 in 367. Na strani 301 fotografija dr. S. Šubica. — *Slovenska matica 1864—1964*. Zbornik razprav in člankov uredil Francè Bernik. Ljubljana 1964. O S. Šubicu na straneh 216, 218, 284—285, 293 do 295, 301—302, 305 in 389, in sicer v člankih — Silvo Kranjec: Geografija (195—219); Lavo Čermelj: Fizika, astronomija, meteorologija, matematika (283—306); Lavo Čermelj: Naravoslovje po letu 1900 (389—395). Na strani 301 fotografija dr. S. Šubica. — *Naši znameniti tehniki*. Izdala in založila Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije. Ljubljana 1966, o S. Šubicu na straneh 199—201 s fotografijo, avtor sestavka je Lavo Čermelj. — Stanko Šimenc: *Prvi koraki slovenskega filma*. Ekran 1969, št. 69—70, str. 335—344; o S. Šubicu na straneh 337—339, na strani 340 fotografija dr. S. Šubica. — *Fotografija dr. Simona Šubica* je posneta iz revije Dom in svet 1903, str. 571.

Zusammenfassung

DR. SIMON ŠUBIC, EIN NAMHAFTER POPULÄRWISSENSCHAFTLICHER SCHRIFTSTELLER

Das Leben und Werk des Mathematikers, Physikers und populärwissenschaftlichen Schriftstellers Dr. Simon Šubic ist noch nicht gründlich gewürdigt worden, obwohl er dies zweifellos verdient hätte. Stets für den wissenschaftlichen und technischen Fortschritt eingenommen, begeisterte sich Šubic für jede neue Errungenschaft, verbreitete ihre Kenntnis im Druck und sah auf Grund eigener Beobachtungen sogar die weitere Entwicklung der Wissenschaft und Technik voraus.

Šubic wurde 1830 im Dorfe Brodè bei Škofja Loka geboren, besuchte 1844—1852 das Gymnasium in Celje und Ljubljana und beendete 1856 seine Studien als Mathematiker und Physiker in Wien. Er war darauf lange Jahre Mittelschulprofessor in Pest und Wien und lebte schließlich in Graz, wo er an der Universität Physik lehrte. Hier starb er auch im Jahre 1903.

Šubic war ein sehr fruchtbarer Schriftsteller und schrieb sowohl in deutscher als auch in slowenischer Sprache. Seine wissenschaftlichen Abhandlungen veröffentlichte er in den Sitzungsberichten der Wiener Akademie der Wissenschaften, in Pogendorfs Annalen der Physik und Chemie und in der wissenschaftlichen Reihe der Zagreber Akademie der Wissenschaften Rad. Besonders fruchtbar und bedeutend ist Šubic als populärwissenschaftlicher Schriftsteller in slowenischer Sprache, so daß man ihn sogar zu den Pionieren unseres derartigen Schrifttums zählt. Seine gemeinverständlichen Aufsätze begann er schon in den letzten Jahren seiner Studienzeit in der Zeitschrift Novice zu veröffentlichen, worauf Artikel in der Zora, im Kres und im Letopis (Jahrbuch) der Matica Slovenska folgten. Besonders schätzte er selbst seine im Ljubljanski zvon und im Dom in svet erschienenen Beiträge. Sein Interesse galt verschiedensten Sachgebieten, so z. B. der Meteorologie, Elektrizität, Telegrafie, Fotografie, Röntgenologie und dem Film; mit den Jahren entwickelte er sich aber auch zu einem recht selbständigen philosophischen und sozialkritischen Denker.